

WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.
Het anti-materialisme.

De poging van de ijverars der natuurvorschaving, om de natuurwetenschap te verheffen tot wereldbeschouwing, tot plaatsvervangster en „Ersatz“, der oude filosofie, liep uit op een falikante mislukking.

De natuur is geen machine.

En de mensch nog veel minder.

Naarmate de getige onderzoeker dieper in de geheimenissen van het heelal doordrong, groeide het geheim van het bestaan der dingen in geheimzinnigheid.

Elke nieuwe ontdekking haande den weg tot nieuwe bedekselen, en ieder nieuw begrip werd oorzaak, dat het verstand te meer overweldigd werd door de majesteit van het onbegrepen.

En al zou het ooit gelukken met een teleskoop te kijken door de zwarte gaten van den melkweg, of met een mikroskoop de wervelende electronen van een atoom te bespieden, dan schiet de geniale zwager nog geen haarbreed op, omdat altijd nog onbekend blijft de vraag naar het waarom dezer dingen.

Filosofie is toch zeker nog iets meer dan monteurswerk, dan het kijken hoe de „boel in elkaar zit“. Van filosofie kan men toch alleen spreken, wanneer men zich ook interesseert voor de vraag: wat is het, hoe komt het?

En ten opzichte van dat echte, oeroude, wijsgeerig probleem heeft Haeckel zelf toegegeven: „Tot de kennis van de laatste gronden komen wij nooit“.

Deze sceptische geestesgesteldheid heerscht ook heden nog bij een heele hoop natuurgeleerden.

Als men eens rondkijkt en rondluistert wat zoo al door de groote mannen der natuurwetenschap op de universiteiten aan de studenten geleerd wordt, dan merkt men, dat velen met de filosofie zich geen steek bemoeien. Ze bepalen zich puur en uitsluitend tot hun vak: wiskunde, sterrenkunde, chemie, natuurkunde, of hoe het verder heeten moge. En over de problemen van het zijn, de raadselen van het dat en hoe en waarom der substantie, wordt haast geen syllabe gezegd. De geschiedenis met Haeckel heeft zeker leergeld gegeven.

Bolland schold zijn collega's, heel oncollegiaal, voor ambachtslui. Maar zoo heelemaal ongelijk had hij niet. De meeste geleerden houden zich tegenwoordig alleen aan hun vak. Wat in zeker opzicht te prijzen is. Men verliest dan tenminste geen tijd en doet geen kwaad met ijdele speculaties. Maar hóóg kan men toch niet noemen het wetenschappelijk peil der mannen, die (op de manier van de 70 Joodsche bijbelvertalers der legende) ieder in hun eigen afdeeltjes zitten te vorschouwen, zonder zich met elkaars wetenschap, althans met de wijsgeerige synthese van alle wetenschappen, te bemoeien.

Maar gelukkig zijn er ook nog kranige kerels op het terrein der natuurwetenschap, die hun hart durven laten spreken en hun gevoel niet onderdrukken, wanneer zij geplaagd worden door het raadsel van het zijn“.

En in het algemeen kan men zeggen, dat wij, ondanks de versplinterende specialiseringen der wetenschap, weer volop zitten in de filosofische drukte.

In een vroegere artikelenreeks hebben wij op dat verschijnsel reeds gewezen.

Wij moeten het thans eens van meer nabij bekijken en trachten het te verstaan.

Het karakter van de nieuwere wijsbegeerte is zeer sprekend anti-materialistisch.

Bonter schakeering van filosofen en filosofietjes is er nimmer op aarde geweest. Vergeleken bij de tegenwoordige spraakverwarring op wijsgeerig gebied is de torenbouw van Babel haast een vlekkelooze symphonie. Men behoeft een handleidingje als van Müller-Freienfels, „Die Philosophie des zwanzigsten Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen“, slechts even in te zien om te duizelen vanwege het „rumoer en de veelheid der sprake“.

Maar de groote hoed, waaronder alle deze vogels van diverse pluimage te vangen zijn, of, laat ons het respectabeler zeggen, de gemeenschappelijke geest, die uit nagenoeg alle deze stelsels ademt, is die van het anti-materialisme.

Ik behoeft aan mijn lezers, die weten wat anti-revolutionair is, niet te zeggen, dat anti volstrekt niet alleen een negatief begrip behoeft te zijn, maar, als een reactie tegen een anderen tijdgeest, wel terdege een positief en geprononceerd beginsel kan beteekenen.

Het anti-materialisme als algemeene, positieve, architectonische, wijsbegeerte dateert van het begin dezer eeuw.

Met de wisseling der eeuw is gepaard gegaan een zekere omwenteling in het wijsgeerig bewustzijn der menscheit (zie Ludwig Stein's belangrijk en boeiend werk „An der Wende des Jahrhunderts, Versuch einer Kulturphilosophie“).

Maar als tendenz, als geestesrichting, is deze nieuwe beweging reeds vroeger begonnen.

Eenerzijds doordat men, tegenover de materialistische verachters van den geest, weer studie ging maken van de menselijke ziel, hare wetten en verschijnselen.

Wilhelm Wundt (geb. 1832) stichtte in Leipzig een instituut voor proefondervindelijke zielkunde (experimentele psychologie). Zijn bedoeling was, door het streng wetenschappelijk onderzoek van de vermogens der ziel (het kennen, het gevoelen en het willen), een degelijken grondslag te vormen voor den wijsgeerigen opbouw van de zielkunde, kenleer, ethiek en religie. Hij koesterde de (niet vervulde!) hoop door een wetenschappelijke psychologie natuur en geesteswetenschappen met elkaar te verzoenen.

Tegelijkertijd werd van een andere zijde een poging gedaan om de verstikte ader der wijsbegeerte weer te doen springen, namelijk door de wetenschappelijke beoefening van de geschiedenis der wijsbegeerte.

Kuno Fischer (geb. 1824) is op dit terrein een „geweldige“ geweest.

Daar het hier mijn eigen leermeester betreft (bij wien ik in Heidelberg studeerde), zij het mij vergund over hem iets uitvoeriger te spreken.

Kuno Fischer heeft door twee dingen bijgedragen tot de verlevendiging van de belangstelling in de filosofie en tot herleving van de filosofie zelf, namelijk door zijn buitengewoon oratorisch talent, waardoor hij (ook buiten den akademischen kring) scharen toehoorders trok, en door zijn gave de stelsels van de wijsgeeren zóódanig te reproduceeren, dat men gerust van een herschepping kan spreken, die in duidelijkheid en schoonheid van conceptie veelal het oorspronkelijke stelsel overtrof.

Zijn uitvoerige (uit 9 omvangrijke banden bestaande) „Geschichte der neuern Philosophie“ is daarom één van de meest verstaanbare en genietbare groote werken, die ooit over de geschiedenis der wijsbegeerte geschreven zijn. Het is een bron van aesthetisch en intellectueel genot.

Hoewel geen consequent Hegelianer, heeft Kuno Fischer toch de Hegelsche grondgedachte: de wereld een denkproces naar de wet van ontwikkeling! op zijn methode van geschiedbeschrijving toegepast. Van zijn eigen wijsgeerig standpunt geeft hij rekenschap in de inleiding op zijn werk over Descartes.

Geschiedenis der filosofie, zoo zegt hij daar, kan niet zijn een weergave van een reeks van feiten en stelsels, noch ook een bloote kritiek van uitgedachte systemen. Het voorwerp van de geschiedkundige beschouwing is de waarheid, en deze waarheid (overeenstemming tusschen voorstelling en werkelijkheid) is onophoudelijk in een proces van ontwikkeling begrepen. Aan dit proces is ook onderworpen de menselijke geest zelf, die de waarheid doorgedacht, want de mensch is deel, ja samenval en inbegrip, van de wereld.

Filosofie is daarom voor Kuno Fischer het zelf-onderzoek van den menschen geest in zijn voortdurende ontwikkeling. De ware filosofie is voor hem niets anders dan de geschiedenis der filosofie.

De lezer ziet: dat is de toegepaste Hegel.

De wereld is de geest, en de geest op zijn hoogtepunt van ontwikkeling zijn wij zelf.

Volgens dit beginsel kan filosofie (en ook religie!) niets anders zijn dan zelfkennis van den menschen geest. Het voornaamste voorwerp der wijsbegeerte is tegelijk het voornaamste onderwerp, en het onderwerp maakt zichzelf tot voorwerp.

Om deze reden wordt al wat in den loop der eeuwen op wijsgeerig gebied gedacht is onderzoek-waardig. Alle systemen, ook de meest tegenstrijdige, hebben bijgedragen om den menschen geest voorwaarts te stuwen, ja het is de ééne geest, de wereldrede, die in den bonten strijd van oplevende en weer stervende, van aan elkaar verwante en tegen elkaar botsende, systemen, naar hooger bewustzijn dringt.

In die geschiedenis is nergens een halt, of afbreken van het proces, onophoudelijk, ook zelfs in schijnbare stilte, gaat het proces voort, indien niet als bloeitijdperk, dan als voorbereiding, die leidt tot een nieuwe volheid der tijden.

Hoogtepunten, keerpunten, in dat geschiedproces zijn de tijden, waarin (gelijk bij Socrates, Kant en Hegel) de mensch tot zichzelf inkeert en zijn geest tot voorwerp van onderzoek maakt. De zelfkennis sluit een oude periode af en vormt de

crisis tot een tijdperk van nieuwe ontwikkeling.

De acte der zelfbespiegeling is als de monoloog in het drama; de feiten en daden, die ten tooneele gevoerd waren, worden getoetst en gewogen, zoodat het gestelde probleem van binnen uit tot oplossing wordt gebracht.

Kuno Fischer's zelfvergodend pantheïsme staat wel ver van het deemoedig, mensch verbijzelend, christendom, maar, als anti-materialistische reactie tegen de leer van de natuurmachine, heeft zijn optreden toch de betekenis van een (relatief waardeerbare) wijsgeerige bezinning en verheffing gehad.

B. W.

UIT DE BUITENLANDSCHE KERKEN.

Verwijdende horizonten. Deze tijl eens door Dr B. van Halsema gebezigt, heeft nog kans een gevlugeld woord te worden. Anderen hebben op deze benaming reeds de aandacht gevestigd en uit de vele brieven en vragen om inlichtingen, omtrent onderscheiden buitenlandsche Kerken, die ik haast wekelijks ontvang, is mij heel klaar gebleken, dat de horizonten voor velen uit onze menschen zich heerlijk verwijden. Aan alle navragers kan ik niet beloven direct en prompt te kunnen antwoorden. Nogthans ik zal trachten.

Zoo begin ik dan met op drie boekjes te wijzen; alle drie met hetzelfde doel geschreven; in dezelfde taal en uit Kerken waarmede wij correspondentie onderhouden en van de hand van mannen, die als afgevaardigden in het midden der Synode van Utrecht waren. Het eerste is van Rev. Prof. J. Kennedy Cameron, M. A. Scottish Church Union, het geeft een kort overzicht van de geschiedenis der Vrije Schotsche Kerk in verband met de vereeniging getroffen in 1900, waarbij echter een kleine groep, waartoe de auteur behoort, achterwege bleef.

Het tweede is van Dr Henry Beets, The Christian Reformed Church of North America; het is bijzonder geschikt om ons in een kort bestek goed op de hoogte te stellen omtrent de geschiedenis dezer Kerk en haar huidige bestaan, leven en arbeid.

Het derde is van Rev. Prof. Francis Davidson, B. D. Paisley, History and Doctrine of the United Original Secession Church of Scotland; het draagt bijna hetzelfde karakter als dat van Dr Henry Beets.

Deze drie boekjes beoogen hetzelfde en wel, gelijk de laatste het zoo aardig zegt met eene zinspeling op wat op een kleitafeltje stond, gevonden bij de opgraving van Assurbanipalsbibliotheek te Nineveh „tablets to be with him“, geschriftjes om met haar bekend te raken, met haar te verkeeren, n.l. met de Kerken, van welke zij de geschiedenis wil geven. Zij zijn bestemd voor de jonge menschen, opdat die het rijk verleden dier Kerken zullen kennen om haar heden te verstaan.

Oproep voor Duitschland. Gelijktijdig doen de Presbyteriaansche, Congregationalistische en Methodistische Kerken in Amerika een krachtigen oproep in Amerika om de Deutsche Kerken te helpen. Zij achten de hulp om de Kerken, met haar onderscheiden instellingen, in stand te houden even noodzakelijk als de inwoners op de heem te houden door de hulp van het Roode Kruis en dergelijke hulpverleningen, die breede kringen willen trachten te beschermen tegen den hongerdood. Het doet weldadig aan, dat de Angel-Saksische Christenen oproepen om de Deutsche Protestanten te steunen. Zij doen dat echt Amerikaansch, Engelsch en dus praktisch. Ze besommen hoeveel Protestanten in Europa kunnen helpen en hoeveel moeten geholpen worden. Sprekend moet bliken aan de Amerikaansche Christenen, dat zij helpen moeten. Het gaat om zeer vele Protestantische groepen en instellingen.

In het hoofdorgaan aan de United Free Church wordt deze kerkgemeenschap eveneens op het hart gebonden, om haar bijdragen te storten voor „Deutsche Christenen en voor noodlijdenden uit het overige Europa in het „Europeesch steunfonds“ daartoe door de laatst gehouden Synode der Vrije Kerk aangewezen.

Der Evangelische Kirchen-Zeitung, het orgaan van de Evangelische predikanten-vereeniging voor Oostenrijk, is met Nr 9 van den vierhogen jaargang voor het laatst verschenen. De directe oorzaak is de dood van den uitgever Arthur Schmidt, theol. doct. en predikant te Bielitz. Deze verdienstelijke man is den 30en Augustus op den leeftijd van zeven en vijftig jaar gestorven. De Evangelische Kerk van Oostenrijk (A. B.) heeft zeer veel in hem verloren; maar vooral de Kerk en de vele stichtingen te Bielitz.

De HOFBERG-Orgels

zijn de voornaamste
instrumenten van den
tegenwoordigen tijd.

Firma A. DE ZEEUW (N. G. Klijn)
Rosestraat 42a - Rotterdam